

KITEKINTÉS:

EGYETEMI RANGSOROK A NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN

Azt, hogy az előzőekben összefoglalt felsőoktatási folyamatok milyen mértékben fokozták fel az egyetemek iránti megismerési igény rangsor-típusú kielégítését, a mind szélesebb körben terjedő nemzeti és nemzetközi összehasonlítások tömege mutatja. Az alkalmazott módszerek eme túlbujánzásának számunkra két hasznos következménye mindenképpen megemlíthető: egyrészt igen bőséges az egyetemi rangsorok összeállításnak módszertani valamint felsőoktatás-elméleti és -politikai szakirodalma, másrészt a számtalan példa elejét veszi annak, hogy bármelyiket is abszolutizálva mechanikus másolással adaptáljunk megoldásokat.

A nemzetközi ranking-szakirodalom lényegében nem más, mint módszertani viták, kiigazítások és újabb próbálkozások kavalkádja. Az *UnivPress-ranking*[®] elméleti kidolgozása során figyelembe vettük mindezeket a tapasztalatokat, de elsősorban azt a tanulságot használtuk fel, hogy jó összehasonlítást csakis az adott felsőoktatás intézményi és képzési sajátosságaira szabva lehetséges készíteni. (A másik fontos konzekvencia: nincs olyan módszer, ami ne keltene ellenérzéseket és vitákat mindazon intézmények oldaláról, amelyek az összevetésekben saját szemhatárukat el nem érő sorban szerepelnek...)

Az alábbi összeállítás természetesen nem vállalkozhat arra, hogy átfogó és teljes körű bemutatását adja az egyetemi rangsorok világának. Elsősorban a vitákat, kritikákat ismertetjük, valamint részletesen bemutatjuk azokat a példákat, amelyek a magyar felsőoktatási rendszer számára leginkább releváns egyetemi közegekben ma meghatározó vállalkozások.

Természetesen az egyetemek rangsorba állítását kezdettől fogva komoly vita övezte mindenhol, ahol kísérletet tettek erre. Különösen így van ez az Egyesült Államokban és Németországban, ahol a rangsorok *privát* piaci szereplők (elsősorban folyóiratok) kezdeményezésére jöttek létre. Ezzel szemben az Egyesült Királyságban publikált legmagasabb presztízsű rangsor (a *The Times*-é), amely jórészt az állami egyetemek finanszírozását végző Higher Education Statistical Agency és az egyetemek kutatási tevékenységét elemző Research Attachment Exercise program statisztikáira és szempontjaira épít, sokkal elfogadottabb.

Ranking-viták

Négy egyesült államokbeli közgazdász, Caroline Hoxby és Christopher Avery a Harvard, Andrew Metrick a University of Pennsylvania valamint Mark Glickman a Boston University kutatója az egyik legrangosabb közgazdasági publikációs fórumon, a National Bureau of Economic Research támogatásával tette közzé 2004 szeptemberében közös tanulmányukat a rankingek módszertanáról – s erről a CNN számolt be

külön tudósításban. Mindez jelzi, hogy a világ vezető felsőoktatási rendszerében milyen szakmai súlyú kérdés és hírértékű ügy az egyetemi rangsorolás.

Koncepciójuk alapját egy kritika képezi: eszerint az intézmények nem azonosíthatóak sportcsapataikkal és nem mérhetőek olyan manipulálható statisztikai adatsorokkal, mint amiket a U.S.News & World Report alkalmaz. A közgazdászok és statisztikusok alkotta csoport ezzel szemben egy új szisztémát javasol, amely a felsőoktatási intézményeket azzal méri, milyen eredménnyel küzdenek meg azokért a hallgatókért, akik egyszerre több intézménybe nyertek felvételt és választaniuk kell közülük.

Ez az értékelési rendszer valójában azt a megoldást alkalmazza, hogy a mindenkori összehasonlítások leginkább vitatott alapját egyszerűen megkerüli. Hiszen az alapkérdés mindig igen egyszerű: mitől jó egy felsőoktatási intézmény. Ehelyett azt feltételezik, hogy minden bizonnyal a legjobb középiskolai diákok tudják ezt legjobban megítélni, amit választásaikkal ki is fejeznek, és egy jó rangsor nem kell mást tegyen, mint erről jelentést adni. A kérdés tehát leegyszerűsödik a bonyolult számítások, súlyozások, adatértelmezések helyett: hányan választják az egyik vagy másik intézményt azok közül a középiskolás diákok közül, akiket mind a kettőbe felvettek? A statisztikai modell minden diákot az egyes felsőoktatási intézmények közti versengés színterének tekint: ha például a Stanford nyer el egy ilyen diákot, feljebb kerül a rangsorban. Egyes intézmények rendszeresen vetélkednek egymással, míg elképzelhető, hogy másokkal soha nem kerülnek versenyhelyetbe. Am kellő mennyiségű adat segítségével a Stanford Egyetemnek a többi intézményhez viszonyított pozíciója és ezzel párhuzamosan a felsőoktatási intézmények rangsora is kialakulna. A modell tesztelése során kialakult rangsor első húsz helyezettje egyébként megegyezik a *U.S.News* rangsorával, de sorrendjük nem azonos.

Nem véletlen, hogy az ismertetett koncepció a U.S.News and World Report által immár két évtizede rendszeresen publikált rangsorokhoz viszonyítja magát. A legtöbb kritika mind a mai napig ezt a rangsort éri – ráadásul az amerikai felsőoktatás prominensei részéről is. A számszerű intézményi rangsort kritizálók táborában több vezető amerikai egyetem elnökei, így a Stanford és a Cornell egyetemek vezetői is megtalálhatók, akik megtagadták a más felsőoktatási intézményekre vonatkozó szubjektív véleményeken alapuló adatok szolgáltatását. Hasonlóan megkérdőjelezték ennek a rangsornak az érvényességét az amerikai elit egyetemeken szerveződött diákcsoportok is.

De más próbálkozások sem arattak osztatlan elismerést: 2003-ban egy bostoni irodalmi magazin, az *Atlantic Monthly* állt elő egy újabb felsőoktatási intézményi rangsorral, amely ismét lángra lobbantotta az egyetemi rangsorok hatékonyságát, céljait kritizálók támadó kedvét. Az új rangsor alapjául a felvételi követelmények valamint a SAT (az egyesült államokban országosan használt, standard teszt) pontok átlagai szolgálnak.

Más gondok adódtak egy másik kontinensen: az új-zélandi felsőoktatási intézmények nehezményezték, hogy brit egyetemekkel szemben mérettettek meg. Az Aucklandi és a Victoriai egyetem a legfelsőbb bírósághoz fordult, hogy akadályozza meg annak a teljes rangsornak a közzétételét, amelynek alapját a megszerzett tudományos fokozatok száma valamint az elnyert külső pályázati támogatások nagyságrendje alkotják. Az új-zélandi felsőoktatási bizottság vezetője szerint viszont a felsőoktatási intézményeknek tisztán kell látniuk helyzetüket, hiányosságaikat, erősségeiket.

Lengyelországban felmerült a kérdés, közös rangsorba foglalják-e az állami és a magán felsőoktatási intézményeket? 1989 után ugyanis a magánintézmények száma gyorsan emelkedett. Ezek az intézmények gazdasági és menedzseri, kis részben mérnöki képzést nyújtanak. Önfinszírozók, így az Oktatási Minisztérium csupán a beindításukhoz szükséges engedélyeket adja a számukra. Az oktatók alkalmazására vonatkozó szabályok lazábbak, mint az állami intézményeknél, sok a részmunkaidős, megbízási szerződéses oktató, míg ez az állami intézmények esetében teljesen megszűnt. A magánintézményekben nem végeznek kutatási tevékenységet, a hallgatók tandíját kötelesek fizetni, és gyakorlatilag nem állnak rendelkezésükre az állam által nyújtott felsőoktatási támogatási formák.

Végül a problémát úgy oldották meg, hogy három, eltérő szempontok alapján készített rangsort adtak ki:

- külön rangsorokat képzési programok, területek szerint (állami és magánintézmények egyaránt szerepeltek benne), alkalmazottak és tudományos fokozatukat 2000-ben, illetve 2001-ben megszerzett oktatók véleménye alapján
- önálló rangsort a 75 állami felsőoktatási intézménnyel,
- és egy másik rangsort a 100 magán felsőoktatási intézményről, mégpedig a presztízs (50%), kutatási potenciál (30%) és tanulmányi feltételek (20%) alapján.

Teljességgel más szemléletű a Princeton Review-jellegű ranking, amelyben a college-okat a diákok minősítik, elsősorban a közérzetük, életlehetőségeik, az intézmény általános klímája, sajátos helyi kultúrája, tipikus diákjai szerint. Így keletkeznek olyan kategóriák, mint a „legbulisabb” iskola vagy a legtöbb „frat-klubbal” rendelkező iskola, a legtöbb sportolási lehetőség és legjobb sportteljesítményt felmutató iskola stb.

Láthatjuk tehát, ahány próbálkozás, annyi vita. Annak érdekében, hogy az érdeklődők használható információkhoz jussanak minderről, az alábbiakban röviden áttekintjük a rangsorok főbb *típusait, szempontjait és módszereiket*, a velük szemben megfogalmazódó leggyakoribb *kritikákat*, valamint a rangsorok általános *hatását*, néhány nagy presztízsű rangsor példáján.

A U.S.News and World Report-ranking

A legrangosabb amerikai ranking igen összetett szempontrendszerrel használ, de az egyes szempontok szerinti rangsorokat azután – egyesek szerint meglehetősen önkényesen – súlyozza és összesíti. Így állítja elő évenként a „top 25” rangsorát az intézmények különféle típusain belül. A rangsorok alapjául szolgáló adatokat kizárólag az intézményeknek küldött, önkitaltós kérdőívek segítségével nyerik.

A szempontok, a súlyok és a külön kezelt intézménytípusok a következők voltak 2002-ben (*lásd a következő oldalon!*):

Ranking kategória	Országos egyetemek, „liberal arts” college-ok, BA-szintű képzés – súlyozás	MA- és főiskolai szintű képzést kínáló egyetemek doktori program nélkül – súlyozás	Alskálád	Országos egyetemek, „liberal arts” college-ok, BA-szintű képzés: – alskálád	MA- és főiskolai szintű képzést kínáló egyetemek doktori program nélkül – alskálád
Tudományos presztízis	25%	25%	Tudományos presztízismérés	100%	100%
Felvételi szelektivitás	15%	15%	Felvételi irányszám	15%	15%
			Felvettek és beiratkozottak aránya	10%	10%
			A középiskolában a felső 10 százalékból végzettség	35%	0%
			A középiskolában a felső 25 százalékból végzettség	0%	35%
			SAT-pontszámok	40%	40%
Oktatói erőforrások	20%	20%	Az oktatók fizetése	35%	35%
			A legmagasabb tudományos fokozattal rendelkező oktatók aránya	15%	15%
			A teljes állásban dolgozó oktatók aránya	5%	5%
			Az egy oktatóra jutó diákok száma	5%	5%
			Csoportok (osztályok) mérete, 1–19 fő	30%	30%
			Csoportok (osztályok) mérete, 50 fő felett	10%	10%
Diplomázók és lemorzsolódók aránya	20%	25%	Diplomát szerzők átlagos aránya	80%	80%
			Az elsőévesek temorzsolódásának aránya	20%	20%
Anyagi források	10%	10%	Egy diákra jutó oktatási kiadások	100%	100%
Alumnumok aránya	5%	5%	Az adományozó alumnumok átlagos aránya	100%	100%
A diploma megszerzésének átlagos ideje	5%	0%	A diploma megszerzésének átlagos ideje	100%	0%
Összesen	100%	100%	—	10%	100%

Magyarázatok:

Akadémiai presztízs:

- tudományos reputáció, alapja az oktatók és egyetemi vezetők által adott értékelés *más hasonló* intézményekről (egy 1–5-ig tartó skálán való osztályozás).

Szelektivitás:

- Felvételi arányszám: felvettek/jelentkezők.
- Beiratkozók: a felvettek és a beiratkozók aránya.
- A „minőségi” diákok aránya: azoké, akik a saját középiskolájukban a végzetek közt a legjobb 10%, ill. 25%-ba tartoztak.
- Átlagos SAT-pontszámok: egy országos (illetve most már nemzetközi) sztenderd, független teszt pontszámai.

A diploma megszerzésének átlagos ideje:

- egy hatéves standard időtartamhoz viszonyítva.

Ugyanakkor az általános rangsorolás mellett a U.S.News a BA (vagyis az alapszintű fokozatot kínáló oktatási) formán belül is külön kezeli a mérnökképzést, a gyógyszerész-képzést és az orvosi képzést, és kínál egy alternatív rangsort is, amely a „best value”, vagyis a minőség és az ár függvényében rangsorolja a kínálatot (mi a legjobb vétel, hol kapható a legjobb minőségű oktatás viszonylag olcsón).

Az MA- és PhD-szintű képzést nyújtó egyetemeknél a rangsorolás szempontjai mások: a természettudományok, illetve alkalmazott tudományok területén nagy súlyt kap a kutatás volumene, illetve a kutatásra fordított pénz, míg a humán diszciplínák esetén a legnagyobb súllyal az egyetemi presztízs esik latba (vagyis az a legjobb doktori iskola, amelyet a legjobbnak tekintenek a másutt tanító szakmabeliek).

A U.S.News rangsorának kereteit alapjaiban határozza meg az Egyesült Államok felsőoktatásának két sajátossága: a BA-szintű képzés elterjedtsége (ilyen képzést több ezer intézmény nyújt az országban, és a mindenkori 18–22 éves korosztálynak mintegy 35-40%-a végez el legalább néhány évet a college-ban), valamint a BA-szintű képzés árai. A college-árak kérdése egyre inkább társadalmi szintű problémaként jelentkezik, így érthető, hogy a „legjobb vétel” szempontja igen fontos lehet az egyébként meglehetősen mobil jelentkezők számára.

A legélesebb kritika a U.S.News-zal szemben, hogy a rangsorolás kiszámíthatatlan, a számítási módszere évről évre változik, így egy intézmény megváltozott helye a rangsorban nem jelenti azt, hogy bármi változás bekövetkezett volna az intézményben folyó oktatás minőségében. Egyes intézmények egyik évről a másikra 15-20 hellyel vándoroltak odébb a rangsorban.

A rangsor közel két évtizedes teljesítményét méltató írás a rangsor szempontjai alapján például megállapítja, hogy az ideális felsőoktatási intézmény gazdag, ahová nehéz bekerülni, ám ahonnan még nehezebb lemorzsolódni, és főként jól csengő névvel rendelkezik.

Tanulságos áttekinteni azonban ezeket a módszertani változásokat a legnagyobb ranking-viták néhány éve alatt, mert ebből képet kaphatunk a rangsorokat érő legkomolyabb bírálatokról, az elkészítés dilemmáiról és megoldási kísérletekről!

2001: Ebben az évben a U.S.News minden intézmény kutatási költségvetését hozzáigazította az alapképzésben résztvevő illetve a posztgraduális hallgatók arányához. Ennek okai az alábbiak voltak: 1) bár a nagy kutatóprogramokat futtató nagy egyetemek költötték a legtöbbet, e kiadások legnagyobb hányadából a posztgraduális hallgatók profitáltak, 2) a költséges orvosi és mérnöki karokkal rendelkező intézmények költségvetéséből elsősorban az alapképzésben résztvevők valamint az orvostanhallgatók profitáltak elsősorban, és 3) a legtöbbet költő intézmények között figyelembe kellett venni azt is, hogy egy bizonyos összeg felett egy dollár már nem azonos mértékben emeli az oktatás minőségét. E módosítás következtében néhány természettudományban erős egyetem visszaesett az év rangsorában.

2000: A fő változást az ún. standardizáció hozta, amely a U.S.News számításait közelebb vitte az általánosan elfogadott statisztikai gyakorlathoz. Ennek során kihagytak egy átszámítási lépést, amelyet korábban állami egyetemek esetében alkalmaztak, és amelynek következtében eltűnt az egyes intézmények közti különbségek nagysága. Ebben az évben a U.S.News mérőrendszere figyelembe vette az efféle különbségek mértékét.

1999: Ebben az évben a U.S.News az egy diákra jutó anyagi erőforrásokat az oktatásra, kutatásra, szolgáltatásokra, tanulmányi támogatásra, diákszolgáltatásokra, intézményi támogatásra, rezsire jutó összeg szerinti bontásban adta közre, míg korábban ez mindössze két részre, oktatási kiadásokra és egyéb kiadásokra lebontva jelent meg.

1998: A U.S.News nem változtatott a módszertanon, a rangsort azonban másként prezentálta. A rangsorolt intézmények végső pontszámát a legközelebbi egész számhoz kerekítették, így több intézmény közelebb került egymáshoz a rangsorban.

1997: A lemorzsolódás mértékének jelentősége 25 százalékról 20 százalékra csökkent.

1996: Mivel a lemorzsolódási arány fontos mérőeszköze egy intézménynek, a lemorzsolódási arány jelentőségét a rangsor kialakítása során 15 százalékról 25 százalékra emelték. Ebben az évben a lemorzsolódást két szempont alapján mérték: 1) az elsőévesek lemorzsolódása, valamint 2) a hat éven belüli diplomaszerezés alapján.

1995: Az anyagi erőforrások súlya az 1994-es 15 százalékról 10 százalékra csökkent. A diplomázási arány súlya 10%-ról 1995-ben 15%-ra emelkedett. Ebben az évben az oktatói fizetéseket összekapcsolták a megélhetési költségekkel, emellett az összes oktató fizetése szerepelt, nemcsak a teljes állású egyetemi tanároké.

1994: Az oktatói állomány súlya a rangsor kialakításában ebben az évben 25%-ról 20%-ra csökkent. A diplomázási arány ettől az évtől nem a diákelégedettség rovatban szerepelt 7 százalékos súllyal, hanem önálló kategóriaként jelent meg 10 százalékkal.

A Der Spiegel-ranking

A kontinentális Európában egészen más szemléletű és finanszírozási, szerveződési rendszerű felsőoktatásban más úton indult el az egyetemek összehasonlítása. A legfontosabb különbség abból ered, hogy a két oktatási szint szétválasztása, a lineáris képzési modell egyeduralma valamint a hallgatók mobilitásának a foka is jelentősen eltér a tengerentúli rendszertől. Mindezek okán a Der Spiegel német hetilap kísérlete a kétféle szempont, a közérzet és az oktatási szint összekapcsolásával próbálkozott: a magazin teljesen privát alapon, kétféle kérdőív segítségével, két teljesen különböző szempont szerint, csak szakterületenként rangsorolja a német egyetemeket.

A lap meglehetősen egyszerű technikát használ: 81 egyetemen több mint 12 000 hallgató és 1600 professzor megkérdezésével készíti el kimutatásait. Az egyetemi presztízst kiválasztott egyetemi oktatók, neves professzorok rangsorai alapján állapítja meg, s külön közli, szakterületenként. A kiválasztott professzorok nem képeznek reprezentatív mintát, hanem „kiválóságuk” alapján a Spiegel szemeli ki őket. Egyetlen kérdést tesznek fel nekik: hogy ha gyermekük egy adott szakterületen kívánna továbbtanulni, hogyan osztályoznák számára a német egyetemek programjait.

Emellé állítja a standard, diákok által kitöltött kérdőív szerinti eredményeket: a kérdőív itt négy szempontra kérdez rá: az oktatók magatartására, az intézmény túlterheltségének fokára, a tanulmányok tartalmának minőségére és az intézmény infrastruktúrájára. Emellé a Spiegel értelmező adatsorként statisztikai felméréseket is használ, ismét csak egyetemenként és szakterületenként: az oktatás időtartamát szemeszterekben, az egy oktatóra jutó diákok számát valamint az elvándorlás, illetve lemorzsolódás és az átigazolók arányát.

Ezeket az arányszámokat, illetve pontszámokat aztán a „nagyon jó” – „jó” – „közepes” – „rossz” kategóriákba sorolja.

A két célcsoport válaszai alapján két különböző típusú sorrendet alkottak, de a professzorok körében végzett vizsgálat részint a hallgatói adatfelvétel kontrollja is volt.

A hallgatók körében végzett vizsgálat a következő 16 kérdésre épült:

1. Gyakran vagy ritkán vannak tele az előadások?
2. Gyakran maradnak el az előadások?
3. A hallgatók a kötelező előadásokon mindig részt vesznek-e akkor, ha a legkedvezőbbben alakul a tanrend?
4. A tananyag megfelel-e a vizsgakövetelményeknek?
5. A fő szakirány elegendő választási lehetőséget nyújt-e?
6. Az oktatók megfelelően segítik a hallgatókat tanulmányaikban?
7. A zárthelyi és házi dolgozatok eredményeit megbeszélik-e részletesen?
8. A tananyag a szakmai gyakorlatra orientálódik-e?
9. A hallgatókat segítik-e önálló kutatómunkák elvégzésében?
10. A legszükségesebb könyvek gyorsan rendelkezésre állnak-e?
11. A hallgatók szívesen tartózkodnak az egyetem területén?
12. Van-e megfelelő számítógépterem?

13. A számítógéptermekekben a felszerelés a legújabb állapotú?
14. Van-e elegendő hely a termekben és a laborokban?
15. A termék és a laborok felszereltsége a legújabb-e?
16. Mennyire elégedett a tanulmányi feltételekkel?

A kérdések a következő témakörök szerint épültek fel:

- I. Előadói minőség: 4., 6., 7. kérdés
- II. Az előadások látogatottsága: 1., 2., 3. kérdés
- III. Az órák, előadások tartalma: 5., 8., 9. kérdés
- IV. A felszereltség: 10–15. kérdés

Az ily módon előáll rangsorok nem használhatók arra, hogy egy lineáris sorba rendezzék az egyetemeket, mivel a különféle mutatókat a Spiegel nem is próbálja meg összegezni. A rangsorok értékelő-tájékoztató jellegűek tehát, nem törekednek arra, amire az amerikai rangsorok: hogy egyértelmű hierarchiát hozzanak létre a nemzeti felsőoktatáson belül.

Ennek ellenére a Spiegel rangsora épp olyan vitatott, mint az amerikai rangsorok, és népszerűsége is vetekszik azokéval

A The Times-ranking

A The Times a Spiegelnél egyneműbb rangsort kínál, s – mint az amerikai rangsorok – szintén az oktatás színvonalára helyezi a hangsúlyt. Ellentétben a Spiegellel, a The Times rangsor a nem saját adatokkal, illetve szempontokkal dolgozik, hanem a túlnyomórészt állami szervek által gyűjtött statisztikákból szemeli ki a relevánsnak tartott mutatókat s ezeket összegzi, különbözőképpen súlyozva, egy összesített pontszámában.

A ranking szempontjai a következők:

- Az oktatás minősége (2,5 súllyal): az oktatást finanszírozó állami szervek, valamint az ún. Quality Assessment Agency által az egyetemi oktatóknak kiküldött kérdőívek alapján. A kérdőívek a különféle egyetemek szakmai programjainak színvonalára kérdeznak rá.
- A kutatást a szintén állami RAE felmérése alapján pontozzák, majd 1,5 súllyal veszik figyelembe.
- Felvételi követelmények: a HESA felvételi statisztikái alapján, a sztenderd nemzeti vizsga (A-level) eredményeit összegzi egy pontszámában.
- Oktató-hallgató arányszám: a HESA adatai alapján.
- A könyvtárra és számítástechnikai infrastruktúrára fordított kiadások: a HESA adatai alapján, három évre átlagolva.
- Diákokat szolgáló létesítményekre fordított kiadások (sportlétesítmények, tanácsadás, egészségügyi szolgáltatások).
- A diplomák minősége (a sajátos brit minősítési rendszer szerint): a magas szintű fokozatok aránya a végzettek körében.

- A végzett hallgatók rövid távú pályája: azok aránya a végzettek között, akik a diploma megszerzését követő hat hónapon belül munkába lépnek vagy ismét tanulmányokba kezdenek.
- A diploma megszerzéséhez szükséges idő átlaga a szabvány időszakhoz képest.

A The Times minden egyes kategória esetén figyelmeztet olyan eltérésekre, amelyek nem feltétlenül az intézmény minőségéből, inkább sajátos jellegéből fakadnak, illetve amelyek összefüggésben állnak más mutatókkal (pl. a diploma megszerzéséhez szükséges idő többnyire korrelál a belépő diákok „minőségével”, egyes szakterületeken a kutatás jelentősége kisebb, bizonyos típusú egyetemeken az infrastrukturális kiadások nem az egyetemi, hanem a kollégiumi költségvetésben jelentkeznek stb.)

Érdekes összevetni ezzel a HESA által gyűjtött adatok szempontjait: az állami finanszírozó felől nézve az oktatási intézmények diákságának társadalmi összetétele, az ún. „felnőtt” (vagyis 21 évesnél idősebb) diákok aránya, a felsőoktatásban alulreprézantált társadalmi csoportokból érkező diákok aránya, az oktatási szempontból elmaradottnak számító (arányosan kevés fiatalat beiskolázó) területek aránya meglehetősen nagy súllyal szerepel az oktatási intézmények értékelésében. Egy színvonal-központú rankingben ezek a szempontok nem jelennek ugyan meg, de kimutathatóan fordítottan arányosak egyes pontszám-szerző tényezőkkel (hiszen a szelektívebb egyetemek éppen nem a szociálisan hátrányos helyzetű csoportokból vagy területekről rekrutálják diákjaik többségét).

Általános tapasztalatok

Módszertan

A tájékozódni kívánó diákok és szülők teremtette keresletet megcélzó rangsorok hitelessége kulcskérdés, ami elsősorban az összegyűjtött adatok minőségén és mennyiségén, valamint a feldolgozás módszertanának megbízhatóságán alapul. Azonban a legjobb privát rangsorok is korlátozott mennyiségű és korlátozott mértékben verifikálható információ alapján dolgoznak. Ezzel szemben az angol megoldásban a felsőoktatás, illetve a kutatás-fejlesztés finanszírozását végző állami szervek által hivatalosan gyűjtött – és talán kevésbé manipulálható – adatok alapján készül el a közönséget orientálni szándékozó rangsor.

Egyértelműbb és konzekvens módszert alkalmaz a Princeton Review oktatási szolgáltató magánszervezet. Az általuk publikált amerikai egyetemi guide-hoz ők eleve csak diákokat kérdeznek meg, s jellegzetesen az amerikai tizenhét évesek szempontjai és preferenciái szerint rangsorolják az intézményeket. A guide sajátossága az, hogy rendkívül nagy számú – több tízezer – diák körében végzik el az adatfelvételt, standard kérdőív alapján, így (számunkra is példaadó módon) szociológiailag nagyon erős eredményeik megalapozása.

Igen nagy különbségeket eredményez az is, hogy egy-egy rangsorolási technika egyáltalán *mit* kíván rangsorolni: szakterületeket, képzési szinteket, képzési szinteket szakterületenként, oktatási és kutatási színvonalat, mennyiségi mutatókat, oktatási

hatékonyaságot, netán általában intézményeket-e. A szakirodalomban általában jóval megbízhatóbbnak és értelmesebbnek tartják a szakterületek és képzési szintek szerinti rangsorolást (illetve kutatóegyetemek esetén a kutatás színvonalát), ugyanakkor az Egyesült Királyságban például igen fontos szempontnak tekintik a *hatékonyaságot*, ami lényegében azt jelenti, hogy a beiratkozottak közül hány diák mennyi idő alatt szerez fokozatot. Így míg a színvonalat mérő rangsoroknál a lemorzsolódási arány igen kis szerepet játszik, ha egyáltalán, a végső helyezéskor, az angol rendszer – elsősorban takarékosági okokból – a minél rövidebb idő alatt megszerzett diplomát honorálja (ennek megfelelően az angol intézmények sokkal szigorúbban is veszik az ilyen kereteket, mint például az amerikai intézmények).

Állami versus magán

Az angolszász világban az alapvető módszertani problémák magából a felsőoktatási rendszerből, jelsül az állami intézményként működő egyetemek és a magánegyetemek (főiskolák stb.) eltérő jellegéből fakadnak. Az anyagiakkal való ellátottság, az infrastruktúrára, oktatókra, kutatásra, diáksegítésre jutó pénz a rankingek fontos szempontjai közé tartozik – ugyanakkor minden olyan országban, ahol egymás mellett léteznek állami és privát intézmények, az utóbbiakat következetesen megkülönbözteti az előbbiektől az anyagi források bősége vagy legalábbis „bővebbisége”. Ez a leggyakrabban maga után vonja az oktatói és hallgatói állomány, valamint a kutatási tevékenység magasabb színvonalát is.

Ugyanakkor a privát és az állami intézmények esetenként más célokat követnek: noha mindkét típus igyekszik bevonni közpénzeket, magánadományokat és piaci forrásokat, legfeljebb eltérő összetételben, az állami egyetemek célkitűzései közt többnyire sokkal nagyobb súllyal szerepel a felsőoktatás terjesztése, a hozzáférés biztosítása a népesség minél szélesebb körében, különösen a hátrányos helyzetű csoportok számára. A privát intézmények prioritásai más jellegűek: többnyire a kiválósággal definiált presztízst helyezik előtérbe, a szelektivitást hangsúlyozzák, és gyakran jelentős anyagi ráfordítással igyekeznek a legkiválóbb oktatókat és hallgatókat magukhoz csábítani, míg ennek árát a magas tandíj formájában az átlagosabb diákokkal fizettetik meg.

Célcsoportok

Nagy különbség van ranking és ranking között a tekintetben is, hogy egyáltalán *kinek* szól – finanszírozónak, diáknak, felsőoktatási döntéshozónak-e.

A központilag gyűjtött és ellenőrzött adatokon alapuló, bonyolult adatfeldolgozást igénylő, sokszintű, vegyes szempontú értékelés – amilyen az angol rendszer – elsősorban a finanszírozó számára fontos, és a finanszírozó számára *éri meg* egyáltalán ilyen kutatást végezni.

A diákoknak szóló guide-ok módszertana sokszor igen szimpla, szempontjaik kissé esetlegesek – közöttük a piac dönti el, melyik lesz népszerű és marad fenn. A guide-ok többsége – legalábbis a legtöbbet használtak – nem rangsorolnak, csak tájékoztatnak, s legfeljebb néhány értékelő megjegyzést tartalmaznak (az Egyesült Államokban a

leghíresebb és legtöbbet használt ilyen guide az ötkötetes Peterson's). Egy ilyen részletes guide nyilvánvalóan nem nagyobb piacra készül, hiszen elsősorban könyvtárak, intézmények vásárolják – a rangsoroló guide-ok viszont a teljesség igénye nélkül nyújtanak tájékoztatást a lehető legszélesebb közönségnek. Gyakori, hogy folyóiratokban jelennek meg, illetve folyóiratok kezdeményezésére jönnek létre, s néhány szempontra szorítkoznak. E rangsorok körül igen nagy vihar dúl, de a kutatások szerint több a füstje, mint a lángja a népszerű rangsorolásnak: a diákoknak alig tíz százaléka dönt ezek alapján, amikor felsőoktatási intézményt választ.

Az egyetemi közösség egészét – vezetőket, oktatókat, finanszírozókat, diákokat – egyaránt megcélzó rangsorok, összetett módszertanuk révén, sokkal ritkábbak, de lényegesen nagyobb presztízsnek örvendenek. Módszereiket, adatgyűjtési technikáikat, szempontjaikat, súlyozási technikáikat mindig nyilvánosságra hozzák, így többek közt ahhoz is hozzájárulnak, hogy a felsőoktatási intézmények értékelésének megfelelő szempontjait újra és újra át kelljen gondolnia a célközönségnek. Jellemző, hogy az amerikai rangsorok közül éppen a legrégebbi – az ún. Gourman Report – kapta és kapja a legtöbb szakmai kritikát (olyannyira, hogy jelentősége az utóbbi évtizedben, a U.S. News and World Report rangsorának megjelenése óta, szinte teljesen elenyészett), ugyanis a Gourman Report stábjá nem hajlandó nyilvánosságra hozni és részletesen megvitatni szempontjait és módszertanát. Hiába vállalta tehát a rangsort a sokra tartott Princeton Review, a SAT- és GRE-tesztek legfontosabb központja, a Gourman Reportot lényegében egyetlen szakmabeli sem fogadja el hitelesnek, ily módon tehát presztízse is csökken.

A kölcsönös presztízsképzésnek (a rangsor és az egyetemi világ egymást hitelesítik) ez a mechanizmusa fontos sajátossága a rangsorolási játéknak – egyesek éppen ebben látják a veszélyt, míg mások éppen ebben látják a rangsorok minőségének biztosítását. Akár így, akár úgy, a rangsorolási szempontrendszer és az intézmények önértékelése nem választható el egymástól élesen még teljesen privát rangsorkezdeményezések esetén sem. Ezt a legtisztábban a német Spiegel folyóirat egyetemi rangsora ismeri el módszertanában, amikor az egyetemeket, szakterületenként, más egyetemek professzoraival rangsoroltatja egy egyszerű kérdéssel: „Hová küldené Ön legszívesebben gyermekét, ha az x tudományterületet szeretné tanulmányozni?”

Hatások

Végül néhány szó a rangsorok hatásáról: a privát kezdeményezések legjelentősebb hatásának maga a *vita* tűnik, amelyet gerjesztenek. Szakmai körökben elnéző mosollyal számolnak be az egyetemek sokaságáról, amelyek vezetői mélyen elítélik a „rangsorolási játékot”, megvetéssel kezelik a „primitív módszereket” és a „félrevezető szempontokat” – de ha történetesen jó helyen szerepelnek valamilyen rangsorban, azt büszkén belefoglalják tájékoztatóikba. Arra nézve is vannak adatok, hogy a rangsorok, különösen a diákok kikérdezésén alapuló rangsorok, visszahatnak az egyetemi vezetés politikájára – tehát afféle feedback-ként szolgálnak. Amerikai felmérések kimutatják azt is, hogy a magánintézmények esetén a rangsorolás belső átrendeződéssel járhat: a magasabb helyet elfoglaló intézmények szelektívebbek és magasabb presztízssű oktatókat tudnak

magukhoz csábítani (miközben ugyanez fordítva is működik: a magasabb presztízsi oktatók és a szelektívebb felvételi politika egyes rangsorokban jobb helyezéshez vezet). Ugyanakkor a „lecsúszó” egyetemek, miközben kevésbé szelektívek lesznek, a tandíjikat nem engedik le – mert a tandíj mértéke (az Egyesült Államokban) olyan független presztízsmutatót jelent, amelyet az egyetemi vezetés nem mer rontani. A rosszabb helyre kerülő egyetemek tehát inkább bőségesebb szociális támogatásban vagy tandíjkezdvevényben részesítik a tehetséges diákokat. Mint korábban már említettük, a rangsorok legkevésbé a diákok jelentkezési döntésére vannak hatással.

A központi, illetve a felsőoktatás vagy kutatás finanszírozásával rendszeresen foglalkozó intézmények reagálása természetesen igen eltérő: a privát rangsorokat nem veszik tekintetbe, de saját rangsoraik alapján állapítják meg a finanszírozási normákat, így ezeknek a rangsoroknak a jelentősége igen nagy, s annál nagyobb, minél nagyobb szerepe van az állami vagy egyéb közpénzekből történő finanszírozásnak egy felsőoktatási intézmény költségvetésében. A túlnyomórészt közpénzből működő intézmények tehát a finanszírozó értékelési szempontjait fogják követni, illetve ezekhez próbálnak igazodni, és a független presztízsszempontok vagy a diákok szempontjai másodlagossá válnak. Ezzel szemben is ösztönző ellensúlyt jelent, ha a nyilvánosság előtt rendszeresen megjelennek a hallgatói véleményeket kifejező összeállítások.

Tájékoztató irodalom

- Annual College Rankings Find Ready Market. *The CQ Researcher*. v6 n8 (1996): p.180.
- Baughman, James C. and Robert N. Goldman. “College Rankings and Faculty Publications: Are They Related?” *Change*. v31 n2 (March/April 1999): p. 44–51.
- Carter, Terry. “Rankled by the Rankings.” *ABA Journal*. v84 (March 1998): p. 46–53.
- Clarke, Marguerite. “Weighing Things Up: A Closer Look at the *U.S. News and World Report’s* Ranking Formulas.” *College and University Journal*. v79 n3 (Winter 2004): p. 3–9.
- Cohen, David. “Magazines Rankings of Asian Universities are Popular With Readers, Not Academics.” *The Chronicle of Higher Education*, 45(36) (May 14,1999): p. A51
- College and University Rankings*. An excellent, comprehensive overview of college rating sources; particularly those available on the Internet. Includes a bibliography of cautionary notes about the precarious nature of rankings. <http://www.library.uiuc.edu/edx/rankings.htm>
- College Ranking Service: <http://www.rankyourcollege.com/methods.html>
- College Rankings Exposed: The Art of Getting a Quality Education in the 21st Century* by Paul Boyer. Book from Peterson’s, Release date: 01 July, 2003.
- Die Ergebnisse der Spiegel-Ranking, Der Spiegel, 15/1999, <http://www.spiegel.de/spiegel/0,1518,18104,00.html>
- Ehrenberg, Ronald G. “Reaching for the Brass Ring: The U.S. News and World Report Rankings and Report.” *The Review of Higher Education*, 26 (2) (Winter 2003): p. 145–162.
- Enrollment Management Review: „Rankings and Ratings”, <http://cbweb1.collegeboard.org/aes/cmr/emrsu97/html/rank.html>, 2001.08. 28
- Gater, Denise S. *A Review of Measures Used in U.S. News & World Report’s “America’s Best Colleges.”* Gainesville, FL: Lombardi Program on Measuring University Performance, University of Florida, 2002.

- Gourman, Jack. *Gourman Report: Undergraduate Programs*. NY: Princeton Review Publishing
- Graham, Hugh Davis and Nancy Diamond. "Academic Departments and the Ratings Game." *The Chronicle of Higher Education*, 45 (41) (June 18, 1999): p.B6.
- Guardian University Guide 2004* (<http://education.guardian.co.uk/universityguide2004/>)
- Hattendorf, Lynn C. "College and University Rankings: An Annotated Bibliography of Analysis, Criticism, and Evaluation." *RQ*, volumes 25–29 (1986–1990): Parts 1–5.
- Hattendorf-Westney, Lynn C. *Educational Rankings Annual*. Detroit: Gale Research Inc., 1998.
- Hodges, Shannon. "Authentic Values and Ersatz Standards: Making Sense of College Rankings." *Academe*, v88 n6 (November–December 2002.): p. 33–35.
- HOW SHOULD WE RATE RESEARCH UNIVERSITIES? by Nancy Diamond and Hugh Davis Graham <http://www.vanderbilt.edu/AnS/history/graham/ranking.htm>
- Jacobs, David "Ascription or Productivity? The Determinants of Departmental Success in the NRC Quality Ratings." *Social Science Research*. v28n2 (June 1999): p. 228–239.
- Kersten, Glenn. *Grading on the Curve: College Ratings and Rankings. Points of Reference*. January 2000. [<http://www.sls.lib.il.us/reference/por/features/99/collrank.html>]
- Lombardi, John V., Craig, Diane D., Capaldi, Elizabeth D., and Gater, Denise S. *The Top American Research Universities*
- Machung, Anne. Playing the Rankings Game. *Change*. 30 (1998); 12.
- Magazine's methods for ranking graduate schools are arbitrary and unscientific say psychology departments*. APA Monitor 29 (April 1998). Online: <http://www.apa.org/monitor/apr98/rankle.html>
- McDonough, Patricia M., Anthony Lising Antonio, MaryBeth Walpole, and Leonor Xochitl Perez. "College Rankings: Democratized College Knowledge for Whom?" *Research in Higher Education*. v39, n5 (October, 1998): p.513–537.
- Monks, James and Ronald G. Ehrenberg. *The Impact of US News and World Report College Rankings on Admission Outcomes and Pricing Decisions at Selective Private Institutions. NBER Working Paper No. W7227*, July 1999.
- New way of ranking universities. By Associated Press | Published on Wednesday, October 20, 2004.
- Provan, David and Karen Abercromby. *University League Tables and Rankings: A Critical Analysis CHEMS Paper no. 30*, December 2000. (Commonwealth Higher Education Management Service)
- Samuelson, Robert J. *In Praise of Rankings. Newsweek/Kaplan's How To Get Into College* (Alternate title: *America's Hottest Colleges*). 2005 edition.
- Schatz, Martin D. *What's Wrong With MBA Ranking Surveys? Management Research News*. v16 n7 (1993): p. 15–18.
- Sharp, William. „*Building reputations: How the game is played.*” *21stC Issue 1.1* (Spring 1995) Online: <http://www.columbia.edu/cu/21stC/issue-1.1/vying.htm>
- Sunday Times University Guide 2004* (<http://www.timesonline.co.uk/section/0,,8403,00.html>) (different from The Times University Guide)
- The Asiaweek Best Universities 1999, Asianow, <http://www.pathfinder.com/asiaweek/universities/>
- The Higher Education Funding Council for England (HEFCE): Learning and Teaching, Performance Indicators, <http://www.hefce.ac.uk/>
- The Learning Alliance for Higher Education. "Best in Show: Rethinking the Rankings Game." *Change*. v35 n5 (September/October 2003): p. 55–58.
- The MBA Guidebook, Martin Schatz: "What's Wrong With MBA Ranking Surveys?" <http://mba.us.com/guide/rnkartcl.html>

The *Shanghai Jiao Tong University* ranked the top 500 universities in the world, and published their findings in September 2004. <http://ed.sjtu.edu.cn/rank/2004/top500list.htm>

The *Times Higher Education Supplement* published its ranking of the top 200 universities in the world on 5 November 2004. <http://www.thes.co.uk/worldrankings/>

Tight, Malcom. "Do League Tables Contribute to the Development of a Quality Culture? Football and Higher Education Compared." *Higher Education Quarterly*. v 54 n1 (January 2000): p. 22–42.

Tindall, James R. „The Rankings Game.” *LSAmagazine* v23 n2 (Spring 2000): p. 27–31.

Top 10 Activist Schools by Jen Wieczorek, Mother Jones, September/October 1998. http://bsd.mojones.com/mother_jones/SO98/wieczorek.html

U.S.News & WorldReport: America's Best Colleges 2005.

Webster, David S. "Academic Rankings: First on a List of One." *Academe*. v78 n5 (Sept–Oct. 1992): p. 19–22.